

▲ KÉPÜNK ILLUSZTRÁCIÓ. FORRÁS: FREEPIK.COM

Vicces konyhanyelv

● **Ember és nyelv, táj és nyelv. Milyen a két szópár között a kapcsolat, háborús vagy békés? Fölé- vagy mellérendelő? Amivel sokat foglalkozott valaha a tudós szerzet, mi most ugyanúgy. Csak míg a konyhában időzünk.**

OLÁH ISTVÁN

Mindig a kályhától indulni, aztán eljutunk valahova

Van egy nem különösebben ritka, de nem is mindennapi könyvem, az Erdélyi tájszótár. Halinakötésű, mint általában a Révai kiadásában megjelent kötetek, egyébként Mak-kai Sándort, Nyírőt, Tamásit szinte csak ezekből a könyvekből ismerhette meg az olvasó. Vagy inkább az Erdélyi Szépmíves Céh sorozatában, ami után tényleg a Révai jött. Ez a tájszótár zakozsebben is elfér, nem kizárt, hogy eleve zsebkiadásnak szánták, hogy a Nagykörúton villamosozó pesti tanuljon kicsit székelyül. Borítóján két szálldosó madár, mint egy falvédőn, ami az idillikus 1940. esztendőbe, a kiadás évebe röpít vissza, a kicsi magyar világnak mondott korszak kezdetéig. Ez az Erdélyi Helikon Barátainak ajándékkönyve, és földünk, az erdővidéki Kriza János unitárius püspök Vadrózsájkának egy része. A teljes gyűjtés 1863-ban jelent meg Kolozsváron. „Az Istenadtával annyit kínálódttam – jegyzi meg Kriza –, hogy soha semmivel se annyit, most is a gyűjtés csinálja a bajokat, a lelkem se nyugodnék meg, ha ki nem adnám, nem is maradhat el, mert

természetesen sok az ismeretlen szó.” A mondatvég egyértelműsíti, hogy nem a gyűjtemény egészével, inkább csak a tájszótárral kellett annyit bajlódnia.

Tájnyelv és politika

A folklorista püspök lelkiismeretét nem ártott másodszer is nyugalmi állapotába édesgetni, ám Révaiék csaltak. Az erdélyinek bejelentett kis könyv tulajdonképpen székely tájszótár, miként a Vadrózsák is székely népköltési gyűjtemény. Eddig rendben, de akkor miért s hogyan másult a cím, főleg a nyomatókat hordozó címszó (az pedig Erdély), minden történelmi-politikai-hangulati jelentésével együtt? A válasz is megvan: a második bécsi döntés, amivel Észak-Erdély és a teljes Székelyföld úgymond hazatért. Ezt a hatásában legalább kontinentális változást, ami magának az új világháborúnak is az egyik tengelykérdése lesz a közép- illetve a délkelet-európai térségben (csak ezt akkor, 1940-ben még nem lehetett tudni), érzelmes felindultsággal közvetítette az előző írója: „Mintha egész Erdély csupa bokor volna, s minden bokorban egy-egy madár szólna. Egyszerre énekel valamennyi. Zengő tündérvilág. De talán elég egy ügyetlen mozdulat, egy rossz lépés, és a madarak mind elrepülnek.” E

népszínmű-romantika rég kizárult az erdélyi magyarság hangulatából, úgy tűnik, azóta is hiánycikk.

Az ügyetlen mozdulat elzúgott a fejek fölött, a madarak elrepültek, maradtak a következmények. Ez az a kályha, amit fentebb már emlegettünk, másként gócalja, cserepes, annak idején Csík-, Udvarhelyszék falvaiban a régiék így mondták, és a ház, a család szabadtűzelője volt. Egy kistáj emberei természetesen tájszavakat használnak. Mi pedig csupa ilyesmire vadászunk a könyvben, olyan kifejezéseket keresünk, amelyek egészen mást jelentettek és jelentenek például a városban vagy más vidék településein. Amiket a magyar nyelv egysége okán vagy ürügyén fel sem vettek egyetlen nyelvszótárba se, illetve csupán egybe, a tájszótárba. De a falu nem zárt közösség, mint volt egykoron, a televízió, a város, a munka az új szabvány tanító mestere. Németországban, és ezt többször hallottam, állítólag a bajor még mindig csak nagyon odafigyelve érteti meg magát a hamburgival, berlini a hessenivel. A most már tartományi közigazgatás mindmáig nem gyűrte le egészen a középkori fejedelemségek, hercegségek zárt és külön világát. A tájszótár, amelybe belelapoztam, valami hasonló, ám mérsékeltébb nonkommunikációról regél a mi vidékeinken is.

És tessék, a viccek

Kriza korában így futott le egy, a jelenséget illusztráló epizód: Jó napot, Káruj itthon van? Már hogyne lenne, most éppen kosztol. Na jó,

akkor megkeresem. Azzal a barát hátrament a kertbe (nem a konyhába!), s valóban ott találta Kárujt, aki a kései gyümölcsöt kosztol, azaz karóval verte le a fáról. Asztal mellett ülve azt is meg lehet tudni, hogy a köttség minden olyan éték, amit kenyérral vagy puliszkával lehet enni. Ha a háziasszony elrontotta az ebédet, napokig hallhatta, hogy milyen ledercet tett férje elé. Egyen kend egy kis lélekdobálót is, ne csak húst, mondta tréfásan az asszony, amiben azért ott komolykodott az intés: kenyér is illik a húshoz. Az ontorác is kacifántos szó volt. Olyan kakascsirke, amelynél a nemi ösztön később kezd működni. Mondták ezt a hasonló természetű legényre is. Székelymogyorósi férfi egészen más jelentésében ismeri: az ontorának a hordóabroncs. Ha az asszonyok babalátogatóba mentek, az volt a pocita vagy radina. Külön cserepedénye volt a szokásnak, szép, virágos falú cserepedénybe tették az ételmezt, sárgásfehér vagy természetes piros volt a színe. Süllő: pöffentget, mint a tűzre visszatett krémszerű puliszka. Süllentés: ugyanaz, csak épp az embernél, és lehetőleg hangtalan, mert társaságban nem illik. Nye pücsi, nye, ez a borjúnak szól, aki szodén eszik, sőt, zabál, s a szodé: mohó, kapzsi, „kapdancsi”. És mi a szejke? Ebben már nagyon itthon vagyok. A szómagyarázat szerint nehéz italú, bűdös forrásvíz. A szejkes pedig salétromos, timsós forrás, azzal a jellegzetes szaggal, amibe mi is beleszagoltunk már annyiszor, ahányszor csak borvízért mentünk. Sokunknak ettől függetlenül nagyon ízlik, én nem is iszom

csapvizet vagy boltit, csak a Szejkét, ami lám, itt a városban nagybetűs tulajdonnévként él már jó ideje. Utána, mint ki jól végezte dolgát, bévermelem az ebédet, és arra gondolok, hogy a csángó (Kriza szerint) nem csángó, hanem az a massa, ami a pálinka tisztításakor az üst fenekén marad, a sör pedig füstös szalmalé. Igen, az elbukott forradalom és szabadságharc után, amikor a Vadrózsákat gyűjtögette, és négy évre rá, hogy az osztrákok orosz segítséggel vérbe fojtották, már kiadott egy szemelvényes, úgymond bemutatató könyvecskét, az osztrákok meg muszkák erős közutálatnak örvendtek, aminek pedig nem szokás örvendezni.

Sto gyeláty?

Kérdezték emez utóbbiak élesben. Ugyanez magyarul is a kérdés: mi a teendő? A nyelv uniformizálódik, és akárcsak napjainkban, szűnőben a város és falu közötti különbség. A teljes elzártságunk a folkloristák és néprajzosok örvendtek, az ottaniak kevésbé. A falut csak nagy sokára érte a változások szele, a táncmozgalomnak még volt miből kinőnie, de ennyi. A nyelv szabványosodása, az uniformizálódás a tájszavak, dialektusok gyilkosa, már most szinte mindenütt csak múlt időben lehet beszélni róla. Minél régebbiek az irodalom jelrendszerei, annál kevesebbet kommunikálnak a maiaknak. Úgyhogy ezt a tájszótárt, bár a szó szoros értelmében vett konyha nyelve is benne van, még elolvastam, ám ez volt az utolsó.